

De rol van sociaal krediet en schuld en schaamte ten opzichte van familie bij het stopproces met criminaliteit

Masterthesis Master Orthopedagogiek
Forensisch Werkveld

Beoordelaar: Ido Weijers

Juli 2010

M.M. de Hoop (3048292)

M.A.T. Pierik (3111695)

Universiteit Utrecht

Background: Juvenile delinquency gets more and more attention of media and science every day. During the last couple of years, criminology has focussed on the process of desistance. What makes young offenders end their criminal careers? It is interesting to examine which factors influence this process. **Aim:** The aim of this study is to investigate the influence of family on the process of desistance by examining the influence of social credit and guilt and shame towards family. **Methods:** Data are collected by means of in-depth interviews with seventeen ex-convicts between nineteen and 36 years old. **Results:** Social credit: The results show that fourteen respondents stopped, among other factors, because of the bond with their family. Ten respondents indicate that they have received material support from their parents. Guilt and shame: The analysis shows that four of the seventeen respondents feel ashamed of the crimes they have committed. Three of these four boys feel ashamed about their criminal career towards their family. Seven of the seventeen respondents report feeling guilty towards their family. **Conclusion:** Social credit: The mutual influence of family relationships and social support have more impact on the process of stopping young multiple offenders committing crime than the influence of material support. Guilt and Shame: Feelings of guilt and shame can play an important role in the process of desistance of juvenile and young adult persistent offenders. The role of guilt seems bigger than the role of shame.

Key words: desistance, family, social credit, guilt and shame.

Jeugdcriminaliteit staat de laatste jaren volop in de aandacht. Ook menig onderzoeker houdt zich met dit onderwerp bezig. Waarom mensen zich bezig houden met criminaliteit is daarbij een veelgestelde vraag. Een nieuwe invalshoek binnen de criminologie benadert daarentegen juist de factoren die mensen ertoe zetten te stoppen met het plegen van delicten. Hierbij wordt de term ‘desistance’, wat in criminologisch onderzoek het stopzetten van een criminele carrière betekent, veelvuldig gebruikt. Het proces van desistance kan worden ingedeeld in twee, elkaar overlappende, categorieën. Zo wordt er in de literatuur enerzijds aandacht besteed aan de verklaringen voor het stoppen van criminaliteit ten gevolge van justitiële interventies. Deze literatuur concentreert zich vooral op de proeftijd. Anderzijds wordt er in de literatuur aandacht besteed aan de zogenoemde ‘spontane’ desistance. Het gaat hierbij om mensen die stoppen met het plegen van criminele feiten zonder dat er een justitiële interventie

heeft plaatsgevonden, of dat de interventie geen directe aanleiding is geweest om te stoppen (Nuytiens, Cristieans en Eliearts, 2008).

Eén van de theorieën die zich richt op het stopproces is de levensloopbenadering. In de levensloopbenadering wordt getracht zowel theorieën waarin de sociale context centraal staat als theorieën waarin de actieve inbreng van het individu centraal staat, samen te brengen. In de theorie komt het belang naar voren van zowel belangrijke levensgebeurtenissen, zoals van school worden gestuurd of scheiding, als ‘human agency’: de wens en de wil om het leven anders te gaan inrichten (Laub & Sampson, 2003). De levensloopbenadering richt zich op desistance als dynamisch proces. Er is geen pasklaar antwoord op de vraag waarom iemand stopt met criminaliteit. Elke persoon is immers anders en heeft een aparte grondige studie nodig naar alle facetten van zijn of haar levensloop (Nuytiens et al., 2008). Mede hierom kan het stopproces van jeugdige en jongvolwassen veelplegers het best onderzocht worden door middel van kwalitatief onderzoek. Dit type onderzoek benadrukt het belang van zowel sociale veranderingen, zoals veranderingen in de woon- of werksituatie, als subjectieve veranderingen, zoals motivatie of zelfbeeld (LeBel, Burnett, Maruna & Bushway, 2008). Zowel sociale als subjectieve veranderingen zullen binnen deze thesis worden besproken. De familie van herkomst zal daarbij centraal staan.

Familie en het stopproces

In diverse studies komt naar voren dat maatschappelijke bindingen cruciaal zijn om een einde te maken aan een leven waarin het plegen van criminaliteit als gewoon wordt gezien. Drie factoren worden daarbij veel genoemd: werk, familie en liefdesrelaties. Binnen deze thesis ligt de nadruk op de factor familie. Het gezin wordt beschouwd als belangrijke factor om delinquenten jongeren weer op het goede pad te krijgen. Jongeren worden door hun ouders gesteund op zowel emotioneel als materieel gebied. Er is nog enige onenigheid over de grootte van de materiële en emotionele rol die ouders vervullen (Van Drie & Weijers, 2010). In deze thesis komen twee manieren naar voren waarop ouders van cruciaal belang kunnen zijn voor het stopproces van jeugdige en jongvolwassenen veelplegers. Ten eerste als bron van materiële hulp, waarbij het gaat om financiën en huisvesting, maar ook om advies met betrekking tot problemen en sociale steun, ook wel sociaal krediet genoemd. Als tweede zijn de ouders van groot belang als bron van emotionele hulp, waarbij de jeugdige delinquent mogelijk moreel en emotioneel in het krijt staat bij de ouders, wat valt onder de noemer van

emotioneel/moreel krediet. Vanwege de omvang van dit onderzoek is ervoor gekozen deze thesis binnen het emotioneel/moreel krediet specifiek te richten op schuld- en schaamtegevoelens. Beide onderwerpen zullen theoretisch worden onderbouwd, waarna door middel van interviews wordt onderzocht welke rol zij spelen in het stopproces van jeugdige en jongvolwassen veelplegers.

Sociaal krediet

Een belangrijke factor die een rol kan spelen in het stopproces van jeugdige veelplegers is sociaal krediet. In de literatuur wordt dit begrip op verschillende manieren geoperationaliseerd. Familierelaties die op ondersteunende, emotionele of praktische manier hulp bieden kunnen gezien worden als één van de belangrijkste ingrediënten van sociaal krediet. Het begrip sociaal krediet zal binnen deze thesis worden ingevuld als: goede familierelaties die advies geven over problemen, salaris en geld, contacten met vrienden van ouders en een plaats om te leven wanneer huisvesting onbevredigend blijkt te zijn. Sociale relaties die thuis zijn gevormd creëren een gevoel van verbintenis, wederzijds vertrouwen en voorzien individuen van informatiekanalen en kennis. Daarmee voorzien ze in sociaal krediet (Farrall, 2008).

Ontwikkeling van sociaal krediet; familierelaties en gezinsfactoren

Zoals eerder genoemd kunnen familierelaties worden gezien als één van de meest belangrijke factoren bij het vormen van sociaal krediet. Familierelaties en gezinsfactoren zijn onderhevig aan een groot aantal factoren, onder te verdelen in vier verschillende niveaus: het proximale, distale, contextuele en globale niveau. Het proximale niveau heeft betrekking op de kwaliteit van de ouder-kind relatie en de interactie tussen ouder en kind. Door het geven van liefde, affectie, waardering en acceptatie ontstaat er een veilige en warme omgeving voor het kind. Deze steun heeft een positief effect op de ouder-kind relatie en is daarmee van groot belang (Dekovic, Wissink & As, 2003). Wanneer er weinig ondersteuning en warmte wordt geboden door de ouders is de kans op antisociaal gedrag groter. Steinberg (2001) geeft aan dat deze kinderen minder empathie tonen en negatievere verwachtingen hebben ten aanzien van anderen in sociale contacten. Het distale niveau heeft te maken met de persoonlijke kenmerken van ouders, zoals gedachten over de opvoeding en eventuele bij hen geconstateerde psychopathologie. Connell & Goodman (2002) stellen dat kinderen aanzienlijk

meer kans hebben om probleemgedrag te ontwikkelen wanneer er bij één van de ouders sprake is van psychopathologie. De kans op het ontwikkelen van antisociaal gedrag is het grootst wanneer er sprake is van zowel een genetische component als van omgevingsrisico's zoals de manier van opvoeden (Dekovic & Prinzie, 2003). Het derde niveau, het contextuele niveau, richt zich op de relaties binnen het gezin. Een conflictueuze relatie tussen vader en moeder blijkt effect te hebben op het wel of niet ontwikkelen van antisociaal en/of delinquent gedrag. Zo leren kinderen volgens de sociale leertheorie het gedrag van hun ouders te imiteren (Dekovic & Prinzie, 2003). Wanneer agressie wordt gebruikt als geschikte manier om meningsverschillen op te lossen is de kans groot dat de kinderen dit gedrag zullen overnemen. Daarnaast hebben ouders met een conflictueuze huwelijksrelatie minder oog voor hun kinderen en zijn ze sneller geïrriteerd, wat leidt tot een lagere kwaliteit van opvoeding (Finchman, 1994). Het laatste niveau bevat gezinsfactoren op globaal niveau. Hieronder valt onder andere de sociaal economische status van het gezin. Ackerman, Brown en IZard (2003) stellen dat een economische achterstand samenhangt met het ontstaan van gedragsproblemen bij kinderen en adolescenten. Ouders met een lage sociaal economische status beschikken over minder financiële middelen en leven onder slechtere omstandigheden wat veelal samenhangt met onvoldoende opvoedingsvaardigheden. Dit kan leiden tot het vertonen van externaliserend probleemgedrag van de kinderen. Een andere globale gezinsfactor is de gezinsstructuur. Het opgroeien in niet volledige gezinnen wordt vaak ook als een risicofactor gezien voor het ontstaan van antisociaal gedrag (Dekovic & Prinzie, 2003).

Sociaal krediet als factor om te stoppen met criminaliteit

Het ontbreken van sociaal krediet kan leiden tot antisociaal en/of delinquent gedrag, ook kan sociaal krediet een factor zijn voor het stoppen met crimineel gedrag. In de literatuur wordt ingegaan op de invloed van sociaal krediet op het stopproces van jeugdige en jongvolwassen veelplegers. Deze invloed bestaat uit verschillende elementen. Als eerste wordt de invloed van materiële hulp van de familie op het stopproces van de criminele jongere geaccentueerd. Sampson en Laub (1993) benadrukken de betekenis van langdurig aanwezige sterke familiebanden. Deze familiebanden hangen volgens hen samen met het stoppen met delinquent gedrag. Een sterke familieband biedt voornamelijk bij praktische problemen op het gebied van wonen en werken aanknopingspunten om op het juiste pad terug te keren en sociaal geaccepteerd gedrag te blijven vertonen (Van Drie & Weijers, 2010). Farrall (2008)

heeft onderzoek gedaan naar de invloed van de proeftijd en de begeleiding op de criminele carrière en het gedrag van tweehonderd personen. In de proeftijd kunnen jongeren terugvallen op de familie van herkomst. Ouders kunnen door middel van hun eigen sociaal krediet, de connecties die zij zelf hebben via hun eigen werk, de jongere helpen met het vinden van een baan. Door het vinden van een baan, kan een jongere zijn eigen sociaal krediet vervolgens gaan opbouwen. De positieve gevolgen van het vinden van werk zijn de sociale controle van de werkgever, verschuiving in de routineactiviteiten van een individu, verbinding met het werk en de daarbij behorende regelmaat, en de stabiliteit en het gevoel van identiteit die werk kan bieden. Nelissen (2008) stelt dat er vaak sprake is van een verandering in het leven van jongeren wanneer ze in het begin van de volwassenheid weten te stoppen met criminaliteit. Een belangrijke gebeurtenis in het stopproces is dat ze afgesneden worden van een omgeving die in het teken staat van illegaal en crimineel gedrag. Ouders spelen bij jongeren een belangrijke rol in dit veranderingsproces. Wat betreft huisvesting en bijvoorbeeld werk blijven jongeren en jongvolwassenen veel langer dan voorheen op de ouders als een bron van ondersteuning vertrouwen. Ouders met veel sociaal krediet ondersteunen hun kinderen niet alleen, ook in moeilijke tijden, maar beschikken zelf ook over uitgebreide sociale netwerken, waardoor de maatschappelijke kansen van hun kinderen groot zijn, ook als deze op het verkeerde pad terecht zijn gekomen (Van Drie & Weijers, 2010).

Een tweede element dat in de literatuur veel aandacht krijgt is de invloed van onderlinge relaties en sociale steun op het stopproces van de jongere. Binnen het sociaal krediet is de invloed van een veilige thuissituatie van groot belang op het stopproces van een jongere. Wanneer ze terecht kunnen bij hun ouders krijgen ze stabiliteit en geborgenheid wat hen motiveert te stoppen met het plegen van delicten (Farrall, 2008). De sociale steun, waaronder het onderlinge contact, van de familie weerhoudt het individu ervan opnieuw delicten te plegen (Nelissen, 2008). Een andere invalshoek die van invloed is op het stopproces van een jongere is gebaseerd op de rationele keuze benadering. Deze stelt dat de beslissing om te stoppen met het plegen van delicten steunt op een bewuste herberekening van de kosten en baten van criminaliteit door de dader. Wanneer een jongere een goede en hechte relatie heeft met zijn familie en veel sociale steun ervaart, weegt het risico van criminaliteit niet op tegen het verliezen van een goede relatie met familie.

Uit bovenstaande blijkt dat er verschillende factoren gevonden kunnen worden die van

invloed zijn op het stopproces van delinquente jongeren vanuit het sociaal krediet. Enerzijds komt uit de literatuur naar voren dat materiële hulp van de familie de doorslaggevende factor is om te stoppen. Een vraag die daarbij naar voren komt is: Wat houdt de hulp van ouders precies in met het zoeken van huisvesting, werk en ondersteuning met financiën? Anderzijds komt naar voren dat de onderlinge relaties van familie doorslaggevend zijn. Vragen die daarbij naar voren komen zijn: In hoeverre is een goede relatie tussen ouders en jongere van invloed op het stopproces van een jongere en heeft de sociale steun van ouders invloed gehad op het stopproces van een jongere?

In deze uiteenzetting komt enerzijds naar voren dat het ontbreken van sociaal krediet kan leiden tot crimineel gedrag, anderzijds komt echter ook naar voren dat sociaal krediet een rol kan spelen in het stopproces. Er kunnen blijkbaar pedagogische tekorten of risicofactoren zijn, variërend van lage SES en/of financiële problemen tot conflicten tussen de ouders of (psychologische) problemen bij de ouders, die mogelijk zelfs te maken hebben met het feit dat kinderen belanden in de criminaliteit; maar er is dan kennelijk in sommige gezinnen voldoende band tussen ouder(s) en kind om als sociaal krediet betiteld te worden en zelfs een rol te kunnen spelen in het uiteindelijk weer stoppen met criminaliteit. In deze analyse zal gekeken worden of bovenstaand bevestigd kan worden. De vraag die daarbij beantwoord dient te worden is; Is er in sommige gezinnen, waarbij factoren van sociaal krediet ontbreken, voldoende band tussen ouder(s) en kind om een rol te kunnen spelen in het uiteindelijk weer stoppen met criminaliteit?

In dit kwalitatieve onderzoek zal worden getracht meer duidelijkheid te verkrijgen over de invloed van families van herkomst op het stoppen met criminaliteit. Met behulp van bovenstaande vragen zal gekeken worden wat de invloed is van sociaal krediet. Wat is van grotere invloed op het stopproces van criminele jeugdigen: materiële steun vanuit de familie of onderlinge familierelaties en sociale steun? Of gaat het om een combinatie van beide?

Schuld, schaamte en familie

Andere belangrijke factoren die een rol kunnen spelen in het stopproces van jeugdige veelplegers zijn gevoelens van schuld en schaamte. Deze gevoelens worden ook wel 'self-conscious emotions' genoemd, aangezien ze gerelateerd zijn aan gedachten over zichzelf of eigen acties, ondanks dat ze tot uiting komen door sociale ervaringen (Gray, 2002). Er is nog maar weinig empirisch onderzoek gedaan naar dit onderwerp. Een mogelijke reden hiervan is

dat de twee begrippen pas enkele decennia geleden van elkaar zijn onderscheiden. Eerder werd ervan uitgegaan dat de twee emoties gefuseerd konden worden, omdat zij dezelfde respons op zouden wekken. Schuld en schaamte representeren echter twee verschillende affectieve gemoedstoestanden (Webb, Heisler, Call, Chickering & Colburn, 2007). De functie en het effect van schuld en schaamte blijken bij uitstek bij jongeren zeer verschillend te zijn (Weijers, 2008). Waar bij de term schaamte de focus ligt op de persoonlijkheid, ligt deze bij schuld specifiek op gedrag (Rüsch et al., 2007). Wanneer een individu zich schaamt, keurt degene zichzelf af. Onderzoek bevestigt een gevoel van ongeschiktheid en waardeloosheid wat samengaat met een negatieve beoordeling van zichzelf, het verlangen ineen te krimpen en ongezien te blijven voor mensen in de omgeving. Bij gevoelens van schuld daarentegen, is het individu in staat persoonlijkheid en gedrag los van elkaar te zien en alleen bepaalde misdragingen als negatief te beoordelen en niet zichzelf als persoon. Desondanks worden gevoelens van zowel schaamte als schuld vaak als onprettig ervaren (Webb et al., 2007).

Ontwikkeling van schuld en schaamte

Zowel gevoelens van schuld als van schaamte ontstaan al in de vroege kindertijd (Gray, 2002). Vanaf het tweede levensjaar wordt het kind steeds wilskrachtiger en gaat het zich verzetten tegen autoriteit. Grenzen worden afgetast door bepaald gedrag te laten zien, terwijl de reactie van de ouders nauwlettend in de gaten wordt gehouden. Om de wilskracht enigszins te temperen wordt er in het derde jaar schuldgevoel ontwikkeld. Voornamelijk de ontwikkeling van schuldgevoel met betrekking tot acties waarover het kind, en de latere volwassene, zelf de controle heeft is cruciaal in de ontwikkeling van menselijke sociale interactie. Ook schaamte is al meetbaar vanaf een leeftijd van drie jaar. Uit onderzoek blijkt dat wanneer een driejarig kind een moeilijke en een makkelijke taak uit moet voeren, hij of zij zich zichtbaar meer schaamt wanneer hij of zij faalt bij het uitvoeren van de makkelijke taak dan wanneer hij of zij faalt op de moeilijke taak. Dit geeft de relatie goed weer tussen schaamte en het zelfbeeld. Schaamte focust de aandacht op echte of gefantaseerde gebreken van zichzelf, zoals gebreken in uiterlijke verschijning of cognitieve of fysieke vermogens. Wanneer iemand zichzelf afkeurt leidt dit regelmatig tot gevoelens van schaamte (Rüsch et al., 2007; Gray, 2002). Voornamelijk bij adolescenten liggen gevoelens van schaamte op de loer. Deze gevoelens kunnen te maken hebben met de zichtbaarheid van lichamelijke veranderingen, verwarrende ervaringen van verliefdheid en twijfel omtrent de eigen

(seksuele) identiteit (Weijers, 2008). Uit onderzoek onder adolescenten blijkt dat zij schaamte als meer kwetsend ervaren dan schuldgevoel. Bij ervaringen met schuldgevoel voelen ze zich invloedrijk, omdat zij ervoor kunnen kiezen iemand wel of niet pijn te doen of te kwetsen. Bij ervaringen met schaamte ziet de adolescent zichzelf als gebrekkig en machteloos en wil hij of zij het liefst verdwijnen of zich verstoppen (Gray, 2002).

Schuld en schaamte als factor om te stoppen met criminaliteit

In verschillende artikelen is aangetoond dat gevoelens van of het gebrek aan schuld en schaamte kunnen leiden tot antisociaal en crimineel gedrag (Loeber, 1990; Weijers, 2008). Zo wordt schaamte als belangrijke verklaring voor jeugdcriminaliteit gezien in de zin van niet af willen gaan voor vrienden of de leeftijdgenoten waar je toevallig mee optrekt. Adolescenten ervaren, meer dan andere leeftijdsgroepen, druk van leeftijdgenoten en willen voldoen aan de normen en waarden die zij stellen (Weijers, 2008). Wanneer deze leeftijdgenoten zich ongewenst of crimineel gedragen, is de kans groot dat een jongere hierin meegaat. Ook schuld wordt in verband gebracht met crimineel gedrag. Hierbij gaat het voornamelijk om een gebrek aan schuldgevoel, waardoor de jongeren zich schuldig maken aan criminele feiten. Le Sage (2006) stelt dat het gebrek aan normen en waarden, het gebrek aan gevoelens van schuld en schaamte en de verharde persoonlijkheid van jongeren oorzaak zijn van de problematiek rondom jeugdcriminaliteit.

Gevoelens van schuld en schaamte kunnen er echter ook toe leiden dat criminele jongeren er juist voor kiezen een punt te zetten achter hun criminele carrière. In de afgelopen jaren hebben verschillende onderzoeken zich gericht op factoren die zouden kunnen bijdragen aan het stoppen met criminaliteit. In het artikel van LeBel en collega's (2008) worden de door hen als best ontwikkeld beschreven subjectieve thema's besproken uit de literatuur over 'desistance', waaronder schaamte en schuldbesef. Hieruit komt onder meer naar voren dat criminelen in de gevangenis veel nadanken over hun daden, spijt krijgen van hun criminele gedrag en dit gedrag minstens nog een keer in overweging nemen. Stoppen met criminaliteit wordt dan een optie. Ook schaamte komt naar voren als mogelijke oorzaak voor stoppen met criminaliteit. De impact van schaamte is hier echter geen directe oorzaak van. Wanneer misdadigers zich diep gaan schamen is de kans op gevoelens van depressie en machteloosheid groot, wat er op hun beurt voor zorgt dat stoppen met het plegen van delicten geen optie (meer) is (LeBel et al., 2008). Leibrich (1996) stelt echter in haar, weliswaar verouderde,

publicatie dat schaamte een zeer betekenisvol kenmerk is bij het besluit om te stoppen met criminaliteit. In haar studie stelt zij zelfs dat het de meest voorkomende reden is om een criminele carrière af te breken en het meest voorkomende bezwaar om door te gaan met het plegen van criminele feiten. Leibrich (1996) onderscheidt drie verschillende soorten schaamte, namelijk publieke vernedering, persoonlijk eerverlies en persoonlijke wroeging. Persoonlijke wroeging blijkt daarvan de meest invloedrijke manier van schaamte en wordt veroorzaakt wanneer een individu die zijn of haar persoonlijke moraliteit heeft geschonden gaat nadenken over zijn of haar daden en deze daden als slecht ziet.

Bij een kritische blik op deze publicatie van Leibrich is echter op te maken dat persoonlijke wroeging zoveel weg heeft van schuldgevoel dat het lijkt alsof dit type schaamtegevoel ten onrechte onder de noemer schaamte wordt geplaatst. Eerder al werden schuldgevoelens omschreven als besef van het individu dat persoonlijkheid en gedrag los van elkaar te zien zijn en alleen bepaalde misdrijvingen als negatief te beoordelen zijn en niet zichzelf als persoon (Webb et al., 2007). Nadenken over daden en deze daden als slecht zien, en dus niet de gehele identiteit, duidt op schuldgevoel of zoals Leibrich het noemt wroeging. Zij lijkt daarmee te stellen dat voornamelijk schuldgevoelens een positief effect hebben op het stopproces van delinquente jongeren en niet gevoelens van schaamte, zoals zij in haar stuk wel degelijk beweerd. Dit maakt haar beschouwing over de rol van schaamtegevoelens in het stopproces van jeugdige criminelen allerm minst krachtig. Daarbij is haar onderzoek relatief oud. Meer recent onderzoek bevestigt de mening van LeBel en collega's (2008) die stellen dat gevoelens van schaamte een rol kunnen spelen in het stopproces, maar niet altijd functioneel zijn, omdat deze de kans op gevoelens van depressie en machteloosheid vergroten. Tangney, Mashek en Stuewig (2007) beamen dat schaamtegevoelens tegen kunnen werken. Jongeren die slecht over zichzelf denken als persoon kunnen actief worden ontmoedigd om iets aan hun gedrag te veranderen. Weijers (2008) stelt dat schaamte nauwelijks aanknopspunten biedt om jongeren die over de schreef gaan bij te sturen, terwijl schuldbesef, dat immers gaat over niets meer en niets minder dan wat fout is gedaan, in principe makkelijker aanknopspunten lijkt te bieden.

Over schuldgevoel is er beduidend minder empirisch materiaal beschikbaar. Ook gevoelens van schuld worden vaak ondergebracht in categorieën, namelijk schuldgevoelens gebaseerd op angst en schuldgevoelens gebaseerd op empathie. Schuldgevoelens gebaseerd op angst kunnen nadelig werken, aangezien ze een persoon kunnen remmen in zijn of haar doen en

laten, terwijl angst niet altijd reëel is en die rem dus niet altijd gewenst. Schuldgevoelens gebaseerd op empathie kunnen echter een positief effect hebben. Deze manier van ervaren van schuld komt voort uit de capaciteit mee te kunnen voelen met de emoties van een ander. Wanneer iemand de gekwetstheid van een ander aan kan voelen en weet dat hij of zij daar verantwoordelijk voor is, zal hij of zij zich ongemakkelijk en schuldig voelen ten opzichte van de ander. Deze schuldgevoelens kunnen ervoor zorgen dat agressie en zelfzuchtigheid wordt ingetoomd en behulpzaamheid en vriendelijkheid wordt bevorderd (Gray, 2002). Tangney, Mashek en Stuewig (2007) bevestigen dit. Schuldgevoel heeft een positieve invloed op het stoppen met criminaliteit, zo stellen zij. Jeugdige delinquenten moeten leren verantwoordelijkheid te nemen voor hun daden in plaats van het ongewenste gedrag af te schuiven op externe factoren. Het is voor hen belangrijk in te zien dat zij niet als persoon hebben gefaald, maar met hun criminele activiteiten. Door schuld te voelen blijken delinquenten zich beter in het perspectief van een ander te kunnen verplaatsen, waardoor de drempel hen te kwetsen wordt verhoogd.

In de literatuur zijn nog enige tegenstrijdigheden te ontdekken op zowel het gebied van schuld als schaamte. Gevoelens van schaamte zouden niet altijd functioneel zijn en wordt door een aantal bronnen zelfs gezien als ongewenst. Ander empirisch materiaal stelt juist dat gevoelens van schaamte kunnen leiden tot het stoppen met het plegen van delicten. Spelen schaamtegevoelens inderdaad een gewenste rol binnen het stopproces van jeugdige en jongvolwassen veelplegers of ontmoedigen deze gevoelens de jongeren juist om hun gedrag te veranderen? En hebben schuldgevoelens inderdaad een dergelijk positieve invloed op het stopproces als dat het beperkte beschikbare onderzoek suggereert?

Om het onderwerp enigszins in te perken zal dit onderzoek zich specifiek richten op schuld- en schaamtegevoelens ten opzichte van familieleden van herkomst. Dit sluit goed aan op het eerdere gedeelte over sociaal krediet en de invloed van familie daarop. Daarbij is er nog maar weinig bekend over schuld- en schaamtegevoelens ten opzichte van familieleden. Eerder werd echter al duidelijk dat het gezin wordt beschouwd als belangrijke factor om delinquenten jongeren weer op het goede pad te krijgen. Schuld en schaamte van de jongere ten opzichte van zijn of haar familie kan daarbij een belangrijke rol spelen. Binnen deze thesis zal worden getracht meer duidelijkheid te verschaffen omtrent dit onderwerp.

Methodologie

De data voor dit onderzoek zijn verkregen uit diepte-interviews met zeventien voormalig jeugdige en jongvolwassen veelplegers. Een ‘stopper’ wordt gedefinieerd als iemand die het afgelopen jaar geen delicten meer heeft gepleegd en ten minste de intentie heeft om te stoppen. Zestien van de zeventien respondenten in dit onderzoek is man, één van hen is vrouw. Ze variëren in leeftijd van negentien tot en met zesendertig jaar. De gepleegde delicten lopen uiteen van geweldsdelicten tot vermogensdelicten. Ook zedendelicten komen voor. Dit ondanks dat zedendelinquenten een ander stopproces lijken te doorlopen, omdat zij specifieke persoonlijkheidskenmerken bezitten, in het bijzonder cognitieve vervormingen en psychopathie (Meijer & Merckelbach, 2006). Ook de culturele achtergrond van de geïnterviewden loopt uiteen. Zo hebben er zowel Nederlandse, Marokkaanse, Surinaamse als Antilliaanse respondenten meegewerkt aan het onderzoek. De respondenten zijn gevonden door contact op te nemen met instanties als Stichting Delinquent & Samenleving, Reclassering Nederland, en Justitiële Jeugd Inrichtingen, jongerenwerkers en de politie.

Bij elke respondent is een gedeeltelijk- gestructureerd interview afgenomen (Baarda, De Goede en Van der Meer- Middelburg, 2007) met behulp van een vragenlijst. De vragenlijst is onderverdeeld in drie delen; achtergrondinformatie, delictgeschiedenis en stoppen. De interviews zijn in vrouwelijke tweetalen afgenomen op openbare gelegenheden zoals stations, cafés, een kantoorkamer van de reclassering of de plek waar de respondent werkzaam is. Vervolgens zijn de gesprekken uitgewerkt in een verbatim en is de informatie daaruit open gecodeerd. Dit betekent dat ieder aspect van de verzamelde gegevens is gelabeld en categorieën en hun eigenschappen zijn geïntegreerd (Bosch & Boeije, 2005).

Onderzoeksbevindingen

Sociaal krediet

In deze thesis zal allereerst bekeken worden wat van grotere invloed is op het stopproces van criminele jeugdigen: materiële steun vanuit de familie of onderlinge familierelaties en sociale steun? Of gaat het om een combinatie van beide? De gezinsomstandigheden van de respondenten zullen eerst worden geanalyseerd om de aan- of afwezigheid van sociaal krediet in het gezin in beeld te krijgen. Er zal gekeken worden naar de financiële situatie, de opvoeding en de relatie van ouders. De namen van de respondenten zijn om privacyredenen gefingeerd.

Gezinsomstandigheden

Wanneer gekeken wordt naar de opvoeding en dan specifiek naar het toezicht houden van ouders geven zeven respondenten aan dat er geen toezicht was. Zes respondenten geven aan dat er veel toezicht was. Ha.: *Hoe ik ben opgevoed, ik ben meer eh uit vrije wil opgevoed dus het was altijd naar buiten gaan, tot met een uur 1 of 2 buiten hangen dus eh. (S: gewoon lekker ehh) Je had je vrije wil je kon alle kanten opgaan.*

Wanneer gekeken wordt naar de gezinssamenstelling komt naar voren dat acht van de zeventien geïnterviewden afkomstig zijn uit een gebroken gezin. Wanneer gekeken wordt naar de financiële situatie toen de respondenten jong waren, komt naar voren dat in zes gezinnen het financieel niet ruim was. In zeven andere gezinnen hadden ze het financieel goed en bij vier gezinnen is het onbekend. Overeenkomend met de literatuur geven onderstaande respondenten aan dat de krappe financiële situatie meegespeeld heeft met de start van een criminele carrière. G.: *Ik denk dat als we geen geldproblemen hadden, dan had ik me er nooit mee bezig gehouden. Dus thuis, ja, daar had ik, dat was niet nodig geweest, dan had ik me niet echt met criminaliteit bezig gehouden, denk ik.* Ook H. geeft aan dat hij wel moest stelen, zijn moeder had geen geld en hij wilde er net zo uitzien als zijn vriendjes. Me.: *Moeder die veel aan het werk is. Kijk ik had niemand naast me die zei dat moet je niet doen hoor. Zijn moeder moest werken, omdat er anders geen brood op tafel kwam. Als zijn moeder vroeger thuis was geweest, was het waarschijnlijk niet zo gelopen was als nu. Tenslotte geeft Y. aan: *als ik rijke ouders had gehad, was ik nooit gepakt geweest. Dan was ik lekker met een rijkeluikindje ergens aan het zwemmen.**

Conclusie

In de literatuur komt naar voren dat onder andere een opvoeding met weinig toezicht en

regels, conflictueuze relatie tussen ouders en weinig financiële middelen kan leiden tot crimineel gedrag van de jeugdige. De analyse laat zien dat de ouders bij zeven respondenten vroeger geen toezicht hielden, acht respondenten afkomstig zijn uit een gebroken gezin en zes van de zeventien gezinnen het vroeger niet ruim hadden.

Materiële steun

Om te onderzoeken wat de invloed van materiële steun op het stopproces van een criminele jeugdige is, zal de volgende vraag beantwoordt gaan worden. Wat houdt de hulp van ouders precies in bij het zoeken van huisvesting, werk en ondersteuning met financiën? Om deze vraag te kunnen beantwoorden zal gekeken worden waar de respondent woont nadat de respondent heeft besloten te stoppen, hoe de financiële situatie is en of ouders geholpen hebben met het vinden van een baan.

Huisvesting

Ouders spelen volgens literatuuronderzoek een grote rol in het stopproces. Wat betreft huisvesting blijven jongeren en jongvolwassenen veel langer dan voorheen op de ouders als een bron van ondersteuning vertrouwen. Van de zeventien respondenten wonen zes respondenten thuis bij hun ouders, drie wonen samen met de geliefde, zes wonen er op zichzelf, één woont samen met zijn broer en één doet mee aan een begeleid wonen traject. Naast de zes respondenten die thuis wonen, komen Mo. en H. zeer regelmatig thuis, heeft Y. er voor gekozen om met zijn broer te gaan wonen terwijl hij ook thuis mocht wonen. En heeft Ke. die nu op zichzelf woont, na detentie eerst thuis gewoond. Op de vraag of ouders geholpen hebben met het vinden van een woning, geeft R. aan dat ouders hem geholpen hebben.

Concluderend kan gesteld worden dat bij tien gezinnen de respondenten geholpen zijn met het vinden van huisvesting.

Financiële situatie

In de interviews komt twee keer naar voren dat ouders geholpen hebben bij de financiële situatie nadat de respondenten vrij kwamen. Op het moment dat Ke. vrij kwam heeft zijn vader hem geld gegeven wanneer hij dat nodig had en ook leende hij zijn busje uit als Ke. moest verhuizen. Bar. moet vanaf nul beginnen waardoor zijn ouders hem soms ondersteunen in financieel opzicht.

Concluderend kan gesteld worden dat twee respondenten financieel geholpen zijn tijdens het stopproces.

Werk

Uit de interviews komt maar één keer naar voren dat een respondent geholpen is door ouders met het vinden van een baan. Ke. vertelt dat hij op zijn zestiende bij zijn vader gewerkt heeft. Nu hij uit detentie is doet hij mee aan een re-integratie traject. Dit vindt hij echter niks, dus hij wil binnenkort weer bij zijn vader gaan werken.

Conclusie

De analyses laten zien dat tien respondenten materiële steun van ouders hebben gehad. Uit de literatuur blijkt dat wat betreft huisvesting jongeren en jongvolwassenen veel langer dan voorheen op de ouders als een bron van ondersteuning vertrouwen (Van Drie & Weijers, 2010). Dit komt overeen met dit onderzoek, de zes thuis wonende respondenten, hebben namelijk een gemiddelde leeftijd van 25 jaar. In de literatuur komt naar voren dat ouders door middel van hun eigen sociaal krediet de jongere kunnen helpen met het vinden van werk. Opvallend in deze analyse is de geringe hulp van ouders bij het vinden van werk van de ex-veelplegers, dit kwam slechts één keer naar voren in de interviews.

Onderlinge familierelaties en sociale steun

In hoeverre is een goede relatie tussen ouders en jongere van invloed op het stopproces van een jongere en heeft de sociale steun van ouders invloed gehad op het stopproces van een jongere? Om deze vraag te kunnen beantwoorden zal gekeken worden hoe de band tussen ouder en kind vroeger was en nu is. Ook zal gekeken worden of er sociale steun (onder andere het geregeld zien van elkaar) van ouders aanwezig was gedurende het stopproces.

Band tussen ouders en kind

De band tussen de ouders en de respondenten was bij alle zeventien goed toen ze jong waren. In de literatuur benadrukken Sampson en Laub (1993) de betekenis van langdurig aanwezige sterke familiebanden. Deze familiebanden hangen volgens hen samen met het stoppen van delinquent gedrag. Bij vier respondenten is de band met ouders toen ze ouder werden veranderd. Ban. heeft een tijd geen contact gehad met zijn moeder, doordat hij vast kwam te zitten is het contact weer gegroeid. S. verteld dat de band met ouders slechter werd toen ze hen vertelde over het seksueel misbruik van een oom. Ke. geeft aan dat de band slecht

geworden is toen zijn moeder hem op zijn twaalfde in een internaat wilde stoppen. Hij is toen bij zijn vader gaan wonen en wilde een tijd geen contact met haar. Nu bouwen ze het contact langzaam weer op. Vin. had tot zijn achttiende goed contact met zijn ouders. Op een gegeven moment was zijn vader het zat en heeft Vin. uit huis gezet. *V: ik ben het huis uitgezet door mijn vader, mijn vader wou....ja en ik zat zwaar aan de drugs....en wilde niet luisteren naar mijn vader zijn regels dus hij heeft gezegd van je wil niet naar me luisteren dus sta dan op je eigen benen en zoek het uit.* Vin. en zijn ouders hebben van zijn achttiende tot zijn vierentwintigste bijna geen contact gehad. Toen Vin. de laatste keer in detentie zat heeft hij zijn ouders om vergiffenis gevraagd en vertelde hij dat hij echt zou stoppen. Sinds toen is het contact weer verbeterd.

Concluderend kan gesteld worden dat alle zeventien respondenten een goede band hadden met ouders toen ze jong waren. Bij vier respondenten is dit veranderd toen ze ouder werden. Nu de respondenten in het stopproces zitten wordt het contact langzaam weer opgebouwd.

Steun tijdens het stopproces

De meeste respondenten geven aan dat het hun eigen wil en keuze was om te stoppen. Toch komt vaak naar voren dat de familie één van de belangrijke factoren is om te stoppen. Wanneer ze terecht kunnen bij hun ouders krijgen ze stabiliteit en geborgenheid wat hen motiveert te stoppen met het plegen van delicten (Farrall,2008). Van de zeventien respondenten geven er veertien aan dat ze steun hebben ervaren van hun ouders. Deze zijn in te delen in vier groepen; contact met familie, zorgen voor moeder, teleurstellen van ouders en steun.

Contact met familie

In de literatuur komt naar voren dat de sociale steun, waaronder het onderlinge contact, van de familie het individu ervan weerhoudt opnieuw delicten te plegen (Nelissen, 2008). Bij onderstaande respondenten komt dit overeen met de literatuur.

Me. heeft zelf besloten om te stoppen, hij vond het contact met zijn familie, werk en vrienden niet meer opwegen tegen de criminaliteit. *Ja je moeder speelt natuurlijk ook een rol he, dan zie je toch dat je, mijn rol tussen mijn vrienden en thuis, is toch best een belangrijke rol hoor. Want als er thuis, omdat ik natuurlijk niet echt een vader heb gehad, omdat ie toen ik heel jong was al weg ging, een beetje de vaderrol op me gaan nemen. Want als mijn broertje niet thuis was, belde mijn moeder niet mijn broer op, maar mij, snap je. Als er iets geregeld moet worden, word ik gebeld.* Me. vindt het belangrijk om nu weer thuis te zijn zodat hij die rol weer op kan pakken.

R. is zijn twee kinderen en vrouw kwijt geraakt doordat hij in de criminaliteit zat. De criminaliteit woog niet meer op tegen het contact met zijn familie, het krijgen van werk en vrienden. Toen hij zijn ouders vertelde dat hij ging stoppen, hebben zijn ouders hem volledig gesteund. *S: Heb je dat ook uitgesproken naar familie en je vriendin? R: Naar mijn vriendin ja, daarna. En naar mijn moeder en vader ja. S: Steunden ze jou daarin? R: Heel erg.*

Vin. is gestopt doordat hij de laatste keer in detentie wist dat zijn vriendin buiten op hem zou wachten en met hem zou gaan samenwonen. Ook heeft hij in detentie vergeving gevraagd aan zijn ouders, toen hij dit kreeg, heeft hij de knop omgezet en is hij gestopt. *V: en dat zijn tekens van 'wow ik heb nu wel veel te verliezen'. Dat zijn mensen die echt om me geven die echt voor me willen, maar het is ook puur wel omdat ik zelf normaal ben geworden, dus dat zien ze ook.* De woning, zijn vriendin en het herstelde contact met zijn ouders wogen niet meer op tegen de criminaliteit.

Ma. is gestopt omdat hij niet meer in detentie wilde zitten. Hij vond het heel vervelend dat hij zijn familie en vriendin niet kon zien wanneer hij dat wilde. *R: Met het plegen van delicten. M: Oh dat is moeilijk. Ik denk mijn moeder en mijn opa en oma. R: Want? M: Omdat dat toch de mensen zijn waarmee ik nog steeds heel veel contact heb. En die ik niet kwijt wil.* Door de steun van zijn moeder, opa en oma is het gelukt om te stoppen.

Bar. wist niet meer waarvoor hij het deed en zag in dat hij naar zijn familie wilde gaan wanneer hij dat zelf wilde. *B: Mijn main-doel, was eigenlijk gewoon dat ik mijn familie misschien kwijt raak, dat je denkt van ja dat wil ik niet kwijt raken, waarom zou ik nu een fout gaan maken* Hij heeft veel steun gehad van zijn ouders, zijn moeder kwam elke week langs in detentie.

Zorgen voor moeder

G. is gestopt omdat hij dat zelf wilde, hij wilde er voor zijn dochttertje kunnen zijn en hij geeft aan dat hij er voor zijn moeder wil zijn nu hij gestopt is. *G: Doordat ik ja, ik heb toch. Jaren dat ik vast zat heb ik, ja,, had ik wel ergens in gedachten van: ik hoop dat ik haar nog meemaak, dat ze nog leeft als ik buiten ben. (E: Ja). Dat ik wel dus nu, ja, als ik, ben er, voel ik me toch wel iets rustiger.*

H. is gestopt doordat hij zijn huidige vriendin is tegengekomen. Ook is hij gestopt omdat hij zijn moeder in veiligheid wilde brengen. *H: Ik zat nooit aan mijn eigen leven te denken ik zal altijd aan andermans leven te denken aan mijn moeder weet je ja het enigste wat ik heb is mijn moeder dus m'n moeder zou niks mogen overkomen dus ik bescherm m'n moeder met alles met lichaam en ziel en alles*

Teleurstellen van ouders

Uit de literatuurstudie blijkt dat langdurig aanwezige sterke familiebanden samenhangen met het stoppen met delinquent gedrag. Y., Mo. en T. geven aan dat ze stoppen doordat ze dit hun

ouders niet langer aan konden doen. De band met hun ouders is altijd erg sterk is geweest. De broer van Y. is zijn voorbeeld. Zijn broer is iets eerder gestopt en nu bewandelt Y. dezelfde weg. *Y: Ouders, het is net of ik ze teleurstel als ik gepakt wordt. Hij wilde zijn ouders niet nog een keer teleurstellen en hij miste het contact met zijn familie.*

In de gevangenis krijgt Mo. het besef dat het zo niet verder kan. Hij kan dit zijn familie niet langer aandoen. Hij heeft altijd steun gehad van zijn ouders en nu wil hij dat zijn familie weer trots op hem kan zijn. *I: en je ouders? G: Ja, als ik werd gepakt, dan kwam de klap dat ik ze weer teleur had gesteld. En de teleurstelling die je iemand aandoet, dat doet meer pijn als van alles. Bij T. kwam het besef dat hij het niet meer aankon om te zien wat hij zijn ouders allemaal had aangedaan. T: Omdat ik weet, ze hebben me zoveel liefde gegeven, dat ik zoiets had van, ik heb liefde gekregen maar heb het niet teruggegeven. Gekregen, gekregen, maar ik gaf niets terug. Op een gegeven moment zette ik alles op een rijtje en dacht ik wacht, wat zou ze nou trots maken, wat moet ik doen, ik stop. In het stopproces is het contact met ouders weer helemaal terug gekomen en nu is de relatie erg goed.*

Steun

Ban. is gestopt vanuit eigen wil, maar heeft veel steun van zijn moeder gehad. *B: Ze heeft me wel gesteund. Mijn moeder is regelmatig bij de directeur van Harreveld geweest, om te klagen over zaken en ze kwam iedere week op bezoek.*

Ke. is gestopt door zijn vriendin. Toen hij zijn vader vertelde dat hij ging stoppen, zei vader: *laat het maar eerst ff zien dan. Tot nu toe is er dus nog niet super veel veranderd. Vader heeft Ke. wel geholpen en gesteund in het stopproces.*

Toen A. in detentie zat heeft hij geleerd om over vroeger te praten en de mishandeling een plek kunnen geven. *A: Ja in mijn dossier stond wel dat ik misbruikt was door mijn twee ooms maar niet wat er precies was gebeurd.. Maar ik had zoiets van ja ammehoela dat vertel ik niet, want ik wilde het contact met mijn moeder niet verliezen, ik was bang. En toen heb ik het ook aan mijn moeder verteld moeder begon helemaal te huilen aan de telefoon. Nou toen werd ik ook al helemaal gek. Toen zei mijn moeder van nee ik blijf je altijd steunen. Hij weet nu wat voor een impact dit heeft op het slachtoffer en zal het daarom niet meer doen, zijn moeder steunt hem hierin en kijkt naar de toekomst.*

S. is gestopt toen ze besepte wat voor een slechte invloed haar leven op haar kinderen had. *D: In die periode krijg je dus veel steun van je man? S: Man, ja en mijn moeder op een gegeven moment met de tijd ook wel weer, weet je. De band met moeder verbeterde en samen met de steun van haar man en moeder gaat het steeds beter.*

Van de zeventien respondenten geven er veertien aan dat ze steun hebben ervaren van hun ouders. Vijf respondenten zijn gestopt omdat ze het contact met familie miste, twee respondenten hadden zorgen over moeder, drie respondenten konden hun ouders niet weer teleurstellen en vier respondenten hadden steun van ouders naast andere belangrijke factoren. Drie respondenten geven aan dat ouders geen oorzaak zijn geweest om te stoppen.

Conclusie

De respondenten geven aan dat ze vroeger een goede onderlinge relatie hebben gehad met ouders. Bij een aantal was deze relatie verstoord, maar veelal is dit contact in het stopproces weer opgebouwd. In de literatuur benadrukken Sampson en Laub de betekenis van langdurig aanwezige sterke familiebanden. Deze familiebanden hangen volgens hen samen met het stoppen met delinquent gedrag. Evenals in de literatuur blijkt dat veertien respondenten, naast andere factoren, zijn gestopt door de band met de familie. Opvallend is dat maar drie respondenten aangeven dat familie geen rol heeft gespeeld in het stopproces. De theorie van Sampson en Laub (1993) komt dus sterk overeen met de gevonden resultaten in dit onderzoek. Redenen voor het stoppen waren het missen van het contact met de familie, niet nog een keer teleurstellen van de familie, de zorgen over moeder en de steun naast andere factoren.

Conclusie

Bovenstaand is getracht meer duidelijkheid te verkrijgen op de vraag; Wat is van grotere invloed op het stopproces van criminele jeugdigen: materiële steun vanuit de familie of onderlinge familierelaties en sociale steun? Of gaat het om een combinatie van beide? Veertien respondenten hebben hulp gehad op het gebied van onderlinge familierelaties en sociale steun. Tien respondenten geven aan dat ze materiële steun van ouders hebben gekregen. Bij acht van de respondenten is er een combinatie van materiële steun en onderlinge familierelaties gevonden. Concluderend kan gesteld worden dat de onderlinge familierelaties en sociale steun van grotere invloed zijn op het stopproces van criminele jeugdigen dan de materiële steun of een combinatie van beide.

Ook onderstaande vraag kan na de analyse beantwoordt worden. Is er in sommige gezinnen, waarbij factoren van sociaal krediet ontbreken, voldoende band tussen ouder(s) en kind om een rol te kunnen spelen in het uiteindelijk weer stoppen met criminaliteit? Uit de analyse is gebleken dat in gezinnen waarbij sommige factoren van het sociaal krediet (opvoeding met

weinig toezicht en regels, conflictueuze relatie tussen ouders en weinig financiële middelen) vroeger ontbraken, nu een dusdanig goede onderlinge band is opgebouwd waardoor deze familieband een rol heeft gespeeld in het stopproces.

Schuld, schaamte en familie

Naast het onderzoeken van de rol van sociaal kapitaal binnen het stopproces van de jeugdige en jongvolwassen veelpleger is het doel van dit onderzoek is om meer duidelijkheid te verschaffen over de rol van schuld- en schaamtegevoelens ten opzichte van de familie in het stopproces van deze doelgroep. Om dit doel te bereiken zullen allereerst de gezinsomstandigheden van de respondenten worden geanalyseerd. In wat voor een gezin zijn de respondenten opgegroeid? Voelden ze zich gesteund door hun familie? Vervolgens zal worden bekeken in hoeverre de respondenten gevoelens van schuld en schaamte hebben ervaren na het plegen van delicten, in hoeverre deze gevoelens gericht zijn op de familieleden en of deze een rol hebben gespeeld in het stopproces.

Gezinsachtergrond

Eerder werd al duidelijk dat het gezin wordt beschouwd als belangrijke factor om delinquentie jongeren weer op het juiste te pad te krijgen. Ook uit de afgenomen interviews komt de rol van familie duidelijk naar voren. Zoals hierboven al is vermeld is het opvallend dat acht van de zeventien geïnterviewden afkomstig zijn uit een gebroken gezin. Desondanks geven alle respondenten aan op dit moment een goede band te hebben met hun ouders. Dit geldt voor het overgrote deel ook voor de band met broers en/of zussen. R. geeft zelfs aan zich alleen nog maar te willen richten op zijn familie en niet meer op vrienden: *“Ik heb geen vrienden. Ik wil ze ook niet. Gewoon geen behoefte aan. Als mijn familie zou willen dat ik contact had met hun vrienden, als ze daarmee aan de deur stonden, doe!”*. Hij geeft hiermee zijn vertrouwen in zijn familie en wantrouwen in zijn vroegere vrienden, waarmee hij in een bende heeft gezeten, weer. R. vertelt veel steun te hebben ervaren van zijn moeder. Ook in andere interviews is de rol van de moeder veelvuldig aan bod gekomen. Zo geven A., H., K., Y., Ma., S., Ban., Mo. en G. allen aan hun moeder als belangrijk steunpunt te zien. *“Mijn moeder, zij was altijd heel begrijpend”*, aldus Ban. en A. zegt: *“Uiteindelijk heb ik mijn moeder alles verteld begon ze helemaal te huilen enzo aan de telefoon. Nou toen werd ik ook al helemaal gek. Toen zei mijn moeder van nee ik blijf je altijd steunen.”*. H. heeft zelfs een tatoeage op zijn hand laten zetten met het woord ‘mama’ om zijn moeder te eren.

Schuld en schaamte na het plegen van delicten en familie

Gevoelens van schuld en schaamte zijn niet voor iedereen even gemakkelijk te uiten, zo is gebleken uit de interviews. Wanneer er direct naar deze termen wordt verwezen ontkent een groot deel van de respondenten deze gevoelens. Dit kan verschillende redenen hebben. Een groot deel van de geïnterviewden heeft überhaupt moeite met het uiten van gevoelens. Een reden voor de mannelijke deelnemers kan zijn dat zij zich stoer willen opstellen tegenover de (vrouwelijke) interviewers en zich in hun mannelijkheid voelen aangetast wanneer zij zich dusdanig kwetsbaar opstellen dat ze praten over hun gevoelens. Wanneer de interviews echter als geheel worden geanalyseerd worden schuld- en schaamtegevoelens wel degelijk besproken. Y. beantwoordt een directe vraag over schuldgevoel bijvoorbeeld met *“Ik voelde me niet schuldig in ieder geval. Ik heb geen slachtoffers achtergelaten weet je.”*. Later in het interview zegt hij echter *“Naar mijn familie toe vind ik het erg spijtig. Vooral voor mijn vader. Hij heeft zelf nog nooit wat gedaan, hij woont hier langer dan mij en hij heeft nog nooit op het politiebureau gezeten. En ik en twee broers van mij hebben een hele carrière, dus hij heeft veel last gehad, allemaal vernederingen, dat is onbetaalbaar.”*. In het laatstgenoemde wordt de term schuldgevoel niet zozeer genoemd, maar lijkt hij hiernaar wel te verwijzen. Eerder is het onderscheid tussen schuld- en schaamtegevoelens al aan bod gekomen. Bij de term schaamte ligt de focus op de persoonlijkheid, terwijl de focus bij schuld specifiek op gedrag ligt (Rüsch et al., 2007). Dit onderscheid is voor veel van de respondenten niet duidelijk. Zo is het geregeld voorgekomen dat geïnterviewden de termen door elkaar heen gebruikten. Naast moeite met het onderscheid tussen schuld- en schaamtegevoelens leggen de respondenten ook spijt zo nu en dan uit als schuld- of schaamtegevoel. Zo ook de bovengenoemde respondent Y.. Hij is niet de enige die de termen door elkaar lijkt te gebruiken. Ke. beantwoordt de vraag of hij zich schuldig voelt over zijn daden met *“Niet schuldig wel spijt gehad.”*. Vervolgens verbetert hij zich door te zeggen dat hij zich wel schuldig voelt naar zijn vader toe en zegt hij later in het interview *“Mijn vader durfde ik gewoon niet meer onder ogen te komen, die hoorde dan toch dat je iets gedaan had. Dan schaamde ik me wel heel erg. Je draagt dezelfde achternaam.”*, wat duidt op gevoelens van schaamte. Een duidelijk onderscheidt tussen schuldgevoel, schaamte en spijt lijkt Ke. niet te maken. Ook uit de interviews met R. en Mo. is naar voren gekomen dat het moeilijk is een onderscheid te maken tussen de verschillende gevoelens.

Uit de analyse van de interviews blijkt dat vier van de zeventien respondenten aangeven zich te schamen voor de delicten die ze hebben gepleegd. Drie van deze vier jongens voelen zich

beschaamd ten opzichte van hun familie. Zeven van de zeventien respondenten zeggen zich schuldig te voelen. Voor al deze zeven geïnterviewden geldt dat zij zich schuldig voelen ten opzichte van hun familieleden, voornamelijk de ouders. Tien respondenten zeggen spijt te hebben van hun delinquente daden. Daarnaast is één van de respondenten, Vic., inconsistent in zijn spijtbetuiging. Zo zegt hij spijt te hebben van het feit dat hij zich dusdanig heeft laten beïnvloeden dat hij zich heeft beziggehouden met illegale activiteiten, maar heeft hij geen spijt van de delicten die hij heeft gepleegd.

Het is opvallend dat de respondenten die gevoelens van schuld en/of schaamte ten opzichte van hun familie ervaren allen veel steun hebben gehad van deze familieleden. Eerder is al uit de literatuur naar voren gekomen dat sociale steun een motivatie kan zijn voor jongeren om te stoppen met het plegen van delicten. Zo blijkt uit onderzoek van Nelissen (2008) dat sociale steun van de familie de jongere ervan kan weerhouden zich opnieuw crimineel te gedragen. Ook Sampson en Laub (1993) benadrukken de betekenis van langdurig aanwezige sterke familiebanden en geven aan dat deze familiebanden samenhangen met het stoppen met delinquent gedrag. Sociale steun van familieleden hoeft niet de hoofdreden voor ‘desistance’ te zijn, maar kan ook een bijrol spelen in het stopproces. Dit lijkt het geval bij een aantal van de geïnterviewde ex-gedetineerden. Zij geven aan tijdens hun stopproces zowel baat te hebben gehad van schuld- en/of schaamtegevoelens als van sociale steun van familie. Er lijkt een samenhang zichtbaar tussen sociale steun en schuld- en schaamtegevoelens. Vooral schuldgevoelens lijken aanleiding te kunnen zijn voor de jongeren om te beseffen hoeveel hun familieleden eigenlijk voor hun betekenen. Zo zegt T.: *“Ik heb liefde gekregen maar heb het niet teruggegeven. Gekregen, gekregen, maar ik gaf niets terug.”* Hij geeft hiermee aan nu pas in te zien hoeveel zijn familie hem heeft gegeven en hoe weinig hij hun steun heeft gewaardeerd. Ook schaamtegevoelens kunnen aan deze uitspraak ten grondslag liggen, ook al benoemt hij deze niet expliciet. Hij komt er immers achter dat hij zijn familie tekort heeft gedaan en schaamt zich hier mogelijk voor.

Schuld- en schaamtegevoelens kunnen er dus voor zorgen dat de jongeren beseffen hoeveel (sociale) steun ze hebben gekregen, waardoor ze hun leven willen beteren en willen stoppen met het plegen van delicten. Het kan echter ook zo zijn dat sociale steun ervoor zorgt dat schuld- en schaamtegevoelens ontstaan. Alleen de respondenten die sociale steun hebben gekregen van hun familie geven immers aan zich schuldig te voelen en/of te schamen. Of het

beseft van sociale steun voorafgaat aan schuld- en/of schaamtegevoelens of andersom wordt uit de interviews echter niet duidelijk. Vervolgonderzoek zou dit verband mogelijk kunnen verduidelijken.

Eerder kwam al aan bod dat schuldgevoelens kunnen worden ondergebracht in twee categorieën, namelijk schuldgevoelens gebaseerd op angst en schuldgevoelens gebaseerd op empathie. Schuldgevoelens gebaseerd op angst zijn niet terug te vinden in de interviews. Dit is gunstig, aangezien voornamelijk schuldgevoelens gebaseerd op empathie een positief effect kunnen hebben, omdat deze voortkomen uit de capaciteit om mee te voelen met de emoties van anderen. Hierdoor wordt agressie en zelfzuchtigheid ingetoomd en behulpzaamheid en vriendelijkheid wordt bevorderd (Gray, 2002). In het verhaal van R. komt duidelijk naar voren dat hij met zijn moeder meeleeft. Hij geeft aan zich erg schuldig te voelen wanneer de politie weer bij haar aan de deur stond in hun zoektocht naar R.. Zo zegt hij: *“Belde mijn moeder me. Ze ze: “Je moet je bij de politie melden, want ze zijn aan de deur geweest”. Ik zei: “dat komt wel over een paar weken” en “ik kom lekker niet thuis”. Zo begon ik.. Op een gegeven moment dacht ik bij mezelf “Ah, joh dan vallen ze mijn moeder steeds lastig” . (...) Toen ben ik met mijn moeder naar het politiebureau gegaan. En toen heb ik gezegd hier ben ik.”*. Het citaat laat zien dat de zelfzuchtigheid van R. daadwerkelijk wordt ingetoomd bij de gedachte aan zijn moeder, waarop hij besluit zichzelf aan te geven. Ook Mo. ervaart schuldgevoelens die zijn gebaseerd op empathie. Dit zijn niet zozeer schuldgevoelens ten opzichte van zijn familie, maar ten opzichte van de slachtoffers die hij heeft gemaakt: de junkies die drugs bij hem hebben gekocht. Wanneer in het interview naar zijn schuldgevoel wordt gevraagd zegt hij: *“Ja, maar het is, natuurlijk, dat ga je bij jezelf krijgen natuurlijk. Maar zo’n junkie, dat is ook het grootste probleem, die komt bij jou en die wil het graag kopen en jij verkoopt het, ja, in eerste instantie zie je niet echt het probleem daarvan. Die junkie zelf ziet de dealer zelf ook niet als dader.”*.

Schuld en schaamte als factor binnen het stopproces en familie

Om erachter te komen of schuld- en schaamtegevoelens een rol spelen binnen het stopproces van jeugdige en jongvolwassen veelplegers zijn er in de vragenlijst een aantal vragen opgenomen die hier direct naar informeren. Opvallend is dat geen van de respondenten de vraag ‘Hebben schuld- en/of schaamtegevoelens je denk je geholpen bij de keuze om te gaan stoppen met het plegen van delicten?’ positief beantwoordt. Dit is opmerkelijk, omdat een aantal geïnterviewden in de rest van het interview de nadruk wel degelijk legt op de rol van schuld- en schaamtegevoelens ten opzichte van hun familie bij het stoppen met criminaliteit.

Dit wordt echter niet zozeer duidelijk door het gebruik van deze termen. De respondenten die het meest duidelijk hebben aangegeven dat zij hun criminele carrière niet hebben willen voortzetten omwille van schuld- of schaamtegevoelens ten opzichte van hun familie zijn T. en R.. T. geeft dit het meest duidelijk aan door te zeggen: *“Op een gegeven moment zette ik alles op een rijtje en dacht ik wacht, wat zou ze nou trots maken, wat moet ik doen. Op een gegeven moment dacht ik nou, zo moeilijk is het nou ook weer niet. Ik dacht ik pak er twee voordelen uit, voor mezelf en voor mijn ouders. Ze hebben me zoveel liefde gegeven, dat ik zoiets had van, ja ik vond gewoon... hoe moet ik het uitleggen (lange stilte). Ik heb liefde gekregen maar heb het niet teruggegeven. Gekregen, gekregen, maar ik gaf niets terug. Ja dat heeft me uiteindelijk.. eh ja.. wat me heeft omgekeerd.”*. T. lijkt ervoor te kiezen zich niet te richten op zijn schaamte, maar juist te bedenken hoe hij ervoor kan zorgen dat zijn ouders trots op hem worden; het tegenbeeld van schaamte. Vervolgens gaat hij in op het schuldgevoel dat hij heeft gekregen door niet voldoende liefde terug te geven aan zijn ouders. Hierbij komt empathie opnieuw om de hoek kijken. Door schuldgevoelens gebaseerd op empathie verplaatst hij zich in de wensen en behoeftes van zijn ouders en wil hij daar iets mee doen. R. heeft ervaren hoe het voelt om alles kwijt te raken door zijn gevangenisstraffen en wil dit niet nog een keer meemaken. Eerder kwam al naar voren hoe hij met zijn moeder meeleeft en zich onprettig voelt wanneer zij de dupe is van dingen die hij heeft gedaan, zoals het voorbeeld dat de politie bij haar aan de deur is gekomen op zoek naar haar zoon. Dit onprettige gevoel lijkt gebaseerd op schaamte. Later in het interview zegt hij ook: *“Ik schaam mezelf tegenover mijn moeder, tegenover mijn broertje, tegenover mijn ex-vriendin, tegenover mijn kinderen. Daar schaam ik mij gewoon voor.”*. R. heeft inmiddels een eigen gezin en verwacht binnenkort zijn vierde kind. *“Familie is belangrijk, schijnt aan de rest.”*. Hij wil zijn familie niet langer teleurstellen, wat voor hem een goede motivatie is om een punt achter zijn delinquente verleden te zetten.

A. ziet stoppen met criminaliteit als laatste kans om het contact met zijn familie te onderhouden en vindt dit erg belangrijk. *“Ja gewoon dat contact met familie en vrienden heel belangrijk is. Die zeggen dan van dit is je laatste kans en die pak ik dan ook aan. Zo ben ik dan ook wel weer.”*. In hoeverre deze stelling te maken heeft met schuld- of schaamtegevoelens wordt uit het interview niet geheel duidelijk. A. geeft daarnaast aan dat medeleven met de slachtoffers voor hem een goede motivatie is om te stoppen met het plegen van delicten. De vraag naar zijn reden om te stoppen beantwoordt hij met: *“Ja omdat ik nu weet wat de echte gevolgen zijn voor het slachtoffer. En wat ik nu heb meegemaakt is ook niet goed. Ik weet nu zelf ook van het slachtoffer kan ook andere slachtoffers maken en dan blijft de cirkel rond. En ik wil gewoon zelf ook niet meer.”*. Dit antwoord zou

kunnen worden uitgelegd als empathisch schuldgevoel. In hoeverre er sprake is van dit schuldgevoel ten opzichte van zijn familie is echter niet duidelijk.

Schuld- en/of schaamtegevoelens ten opzichte van familieleden worden ook door andere respondenten dan T., A. en R. genoemd, echter niet als hoofdreden. Ma., Mo., Me., Y. en Bar. geven allen aan hun familie erg belangrijk te vinden. De gevoelens van schuld en schaamte ten opzichte van familieleden die zij in de interviews hebben omschreven zorgen er mogelijk voor dat deze jongens zich gesterkt voelen in hun keuze het juiste pad op te gaan en daadwerkelijk te stoppen met het plegen van delicten. Literatuur bevestigt dat wanneer ex-delinquenten terecht kunnen bij hun ouders, ze stabiliteit en geborgenheid krijgen wat hen motiveert te stoppen met het plegen van criminele feiten (Farrall, 2008).

Conclusie

Deze thesis heeft zich geconcentreerd op de rol van familie binnen het stopproces van de voormalig jeugdige of jongvolwassen veelpleger. Binnen dit onderwerp is ingegaan op de invloed van sociaal krediet en de rol van schuld- en schaamtegevoelens ten opzichte van familie. Beide factoren blijken voor de geïnterviewde ex-delinquenten een stimulans te kunnen zijn om hun criminele carrière te beëindigen.

Sociaal krediet

De onderzoeksvraag die centraal staat in dit onderzoek betrof welke rol familie in het stopproces van jeugdige veelplegers speelde. De nadruk ligt op de vraag; Wat is van grotere invloed op het stopproces van criminele jeugdigen: materiële steun vanuit de familie of onderlinge familierelaties en sociale steun? Of gaat het om een combinatie van beide?

De analyses laten zien dat tien respondenten materiële steun van ouders hebben gehad. Zes respondenten wonen thuis en vier mogen er thuis wonen. Opvallend in deze analyse is de geringe hulp van ouders bij het vinden van werk van de ex- veelplegers, dit kwam slechts één keer naar voren in de interviews.

Naast de materiële steun geven alle respondenten aan vroeger een goede onderlinge relatie gehad te hebben met ouders. Bij een aantal was deze relatie verstoord, maar veelal is dit contact in het stopproces weer opgebouwd. Veertien respondenten, zijn gestopt, naast andere factoren door de band met de familie. Opvallend is dat maar drie respondenten aangeven dat familie geen rol heeft gespeeld tijdens het stopproces. Redenen voor het stoppen waren het missen van het contact met de familie, niet nog een keer teleurstellen van de familie, de zorgen over moeder en de steun naast andere factoren.

Uit de analyse komt ook naar voren dat van de zeventien respondenten er bij acht respondenten een combinatie gevonden is tussen materiële steun en onderlinge familierelaties en sociale steun. Ook blijkt uit de analyse dat er in sommige gezinnen, waarbij factoren van sociaal krediet vroeger ontbraken, voldoende band tussen ouder(s) en kind is, om een rol te kunnen spelen in het uiteindelijk weer stoppen met criminaliteit.

Concluderend kan gesteld worden dat de invloed van onderlinge familierelaties en sociale steun van grotere invloed is op het stopproces van jeugdige veelplegers dan de invloed van materiële steun.

Schuld en schaamte

Uit de analyse is gebleken dat vier van de zeventien respondenten aangeven zich te schamen voor de delicten die ze hebben gepleegd. Drie van deze vier jongens voelen zich beschaamd ten opzichte van hun familie. Zeven van de zeventien respondenten zeggen zich schuldig te voelen. Voor al deze zeven geïnterviewden geldt dat zij zich schuldig voelen ten opzichte van hun familieleden, voornamelijk de ouders. Voor twee van de zeventien respondenten geldt dat gevoelens van schuld- en/of schaamte de hoofdreden zijn om te stoppen met het plegen van delicten. Daarnaast zijn er zes respondenten waarbij deze gevoelens een bijrol spelen in het stopproces. Mogelijk kunnen schuld- en schaamtegevoelens hen extra motiveren niet terug te vallen in het oude patroon. Al met al kan worden geconcludeerd dat gevoelens van schuld en schaamte wel degelijk een rol kunnen spelen in het stopproces ofwel ‘desistance’ van jeugdige en jongvolwassen veelplegers. Daarbij dient opgemerkt te worden dat de rol van schuldgevoel groter lijkt te zijn dan de rol van schaamte. Met deze conclusie lijkt eerder beschreven literatuuronderzoek te worden bevestigd. Hierin wordt door het merendeel beweerd dat schaamte nauwelijks aanknopingspunten lijkt te bieden voor de jongeren om te stoppen met het plegen van delicten. Schuldgevoelens worden omschreven als positieve factor omtrent het stopproces van een veelpleger.

Het is daarnaast opmerkelijk dat gevoelens van schuld en schaamte richting familieleden voornamelijk worden ondervonden wanneer de respondent het gevoel heeft veel steun van hen te krijgen. Er lijkt een samenhang zichtbaar tussen sociale steun en schuld- en schaamtegevoelens. Vooral schuldgevoelens lijken aanleiding te kunnen zijn voor de jongeren om te beseffen hoeveel hun familieleden eigenlijk voor hun betekenen. Of het besef van sociale steun voorafgaat aan schuld- en/of schaamtegevoelens of andersom wordt uit de interviews echter niet duidelijk.

Bij alle respondenten die schuldgevoelens hebben ervaren gaat het om schuldgevoelens gebaseerd op empathie. De tweede variant van schuldgevoel, namelijk schuldgevoelens gebaseerd op angst, is niet gevonden. Dit is positieve bevinding, aangezien schuldgevoelens op basis van empathie een positief effect zouden hebben en schuldgevoelens op basis van angst een nadelig effect.

Discussie en aanbevelingen

Om toekomstig onderzoek naar desistance zo effectief mogelijk te laten verlopen zou er rekening kunnen worden gehouden met een aantal onderzoekstechnische en inhoudelijke punten. Zo kunnen er gezien de beperkte omvang van de onderzoeksgroep, zeventien voormalige veelplegers, geen harde conclusies getrokken worden. In vervolgonderzoek met een grotere groep respondenten zal met grotere zekerheid kunnen worden vastgesteld in hoeverre welke factor van invloed is op het stopproces van voormalig jeugdige en jongvolwassen veelplegers. Daarnaast bestaat de onderzoeksgroep uit zestien mannen en slechts één vrouw. Om een volledig beeld te krijgen van de gehele doelgroep, zowel mannelijke als vrouwelijke ex-delinquenten, en hun stopproces is het aan te bevelen om in vervolgonderzoek meer vrouwen op te nemen in de onderzoeksgroep. Tevens moet er rekening mee worden gehouden dat de interviews zijn afgenomen door acht verschillende mensen met elk de focus op een andere factor binnen het stopproces. Hierdoor bestaat de kans dat de verschillende interviewers de nadruk op andere onderwerpen hebben gelegd en niet op alle informatie even diep is ingegaan.

Naast deze onderzoekstechnische punten is het van belang te noemen dat de termen schuld en schaamte slechts in acht interviews direct zijn uitgevraagd. Dit bemoeilijkt het trekken van conclusies, waardoor nader onderzoek zeer aan te raden is. Daarnaast kwam al eerder naar voren dat de respondenten de termen schuld en schaamte vaak door elkaar hebben gehaald. Het zou een mogelijkheid zijn deze termen voorafgaand aan het interview met hen te bespreken en waar nodig te verduidelijken. Ook is het aan te bevelen nader in te gaan op spijt. Dit blijkt voor de respondenten een gemakkelijker te verwoorden emotie, is veelvoorkomend en lijkt een belangrijke rol te spelen in het proces van desistance. Als laatste lijkt het interessant nader onderzoek te doen naar de samenhang tussen sociale steun en schuld- en schaamtegevoelens. Dat er een verband tussen beide is wordt duidelijk uit de interviews, maar of het besef van sociale steun voorafgaat aan schuld- en/of schaamtegevoelens of andersom wordt niet duidelijk. Vervolgonderzoek zou dit verband mogelijk kunnen verduidelijken.

Literatuurlijst

- Ackerman, B. P., Brown, A., & Izard, C. E. (2003). Continuity and change in levels of externalizing behavior in school of children from economically disadvantaged families. *Child Development, 74*, 694-709.
- Baarda, D.B., Goede, M.P.M., & Meer- Middelburg, A.G.E. (2007). *Basisboek Interviewen*. Groningen; Wolters- Noordhoff.
- Barnett, M. A. (2008). Economic disadvantage in complex family systems: Expansion of family stress models. *Clinical Child and Family Psychology Review, 11*, 145-161.
- Booth, C.L., Rose- Krasnor, L., McKinnon, J. & Rubin, K.H. (1994). Predicting social adjustment in middle childhood: The role of preschool attachment security and maternal style. *Social development, 3*, 189-204.
- Bosch, R. & Boeijs, H. (2005). Wetenschapsfilosofische grondslagen bij *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Amsterdam: Boom onderwijs
- Connel, A.M. & Goodman, S.H. (2002). The association between psychopathology in fathers versus mothers and children's internalizing and externalizing behaviour problems: A met-analysis. *Psychological Bulletin, 128*, 746-773.
- Dekovic, M. & Prinzie, P. (2003). De rol van het gezin in de ontwikkeling van antisociaal gedrag. In Weijers, I. & Eliaerts, C. (2008). *Jeugdcriminologie, Achtergronden van jeugdcriminaliteit*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Dekovic, M., Wissink, J.M.A.M. & As, N.M.C. van (2003). Family predictors of antisocial behaviour in adolescence. *Family process, 42*, 223-235.
- Farrall, S. (2008). Social Capital and offender reintegration: making probation desistance focused. In Maruna, S., Immaigeon, R. (2008). *After Crime and Punishment, Pathways to offender reintegration*. Devon: Willan Publishing.
- Fincham, F.D. (1994). Does marital conflict cause child adjustment: Directions and challenge for longitudinal research. *Journal of Family Psychology, 8*, 128-140.

- Gray, P. (2002). *Psychology*. New York: Worth Publishers.
- Laub, J.H. & Sampson, R. J. (2003) *Shared beginnings, divergent lives: delinquent boys to age 70*. Cambridge: Harvard University Press.
- LeBel, T.P., Burnett, R., Maruna, S., & Bushway, S. (2008). The ‘Chicken and Egg’ of Subjective and Social Factors in Desistance from Crime. *European Journal of Criminology*, 5, 131.
- Leibrich, J. (1996). The role of shame in going straight: A study of former offenders. In B. Galaway and J. Hudson (Eds) *Restorative justice: International perspectives* (pp. 283–302). Monsey, NY: Criminal Justice Press.
- Le Sage, L. (2006). Het geweten van jeugdige delinquenten: negeren of behandelen? *Pedagogiek*, 26 (1), 82-99.
- Loeber, R. (1990). Development and risk factors of juvenile antisocial behavior and delinquency. *Clinical Psychology Review*, 10, 1-41.
- Meijer, E. H. & Merckelbach, H. L. J. G. (2006). De leugendetector bij zedendelinquenten: niet doen! *Nederlands Juristen Blad*, 58, 79-83.
- Nelissen, P. (2008). Interventies op basis van bevindingen uit de levensloopcriminologie. In Weijers, I. (2008). *Justitiële interventies, voor jeugdige daders en risicjongeren*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Nuytiens, A., Cristieans, J., & Eliearts, C. (2008). Stoppen of doorgaan? Recent onderzoek naar desistance from crime bij persistente jeugddelinquenten. In Weijers, I. & Eliaerts, C. (Eds.), *Jeugdcriminologie. Achtergronden van jeugdcriminaliteit* (pp. 71-83). Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Rüsch, N., Corrigan, P.W., Bohus, M., Jacob, G.A., Brueck, R., & Lieb, K. (2007). Measuring shame and guilt by self-report questionnaires: A validation study. *Psychiatry Research*, 150, 313–325.
- Steinberg, L. (2001). We know some things: Parent- adolescent relationships in retrospect and prospect. *Journal of Research on Adolescent*, 11, 1-19.

- Tangney, J.P., Mashek, D., & Stuewig, J. (2007). Working At The Social-Clinical-Community-Criminology Interface: The George Mason University Inmate Study. *Journal of Social and Clinical Psychology, 26(1)*, 1-21.
- Van Drie, D., & Weijers, I. (2010). Wat doet jonge veelpleger stoppen met criminaliteit? *PROCES. Tijdschrift voor strafrechtspleging, 1*, 44-53.
- Webb, M., Heisler, D., Call, S., A. Chickering, S.A., & Colburn, T.A. (2007). Shame, guilt, symptoms of depression, and reported history of psychological maltreatment. *Child Abuse & Neglect, 31*,1143–1153.